

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΝΔΙΚΑΤΑ. ΒΙΟΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΙ

Μιχάλης Σπουρδαλάκης, καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών,
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης

Η σχέση πολιτικών κομμάτων και συνδικάτων αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο τόσο για τη θεωρία των κομμάτων όσο και για την ανάλυση της δυναμικής και της αποτελεσματικότητας του εργατικού συνδικαλισμού. Καθώς, μάλιστα, κόμματα και συνδικάτα αποτελούν τους ακρογωνιαίους θεσμούς πολιτικής και κοινωνικής εκπροσώπησης, η σχετική συζήτηση βρίσκεται στην καρδιά του προβληματισμού για τη σύγχρονη δημοκρατία, τις προκλήσεις και τις προοπτικές της. Κατά συνέπεια, η πανθομολογούμενη κρίση της δημοκρατίας κάνει τη διερεύνηση της θεωρητικής όψης του ζητήματος πιο επίκαιρη από ποτέ. Βέβαια η θεωρητική κατανόηση της σχέσης πολιτικών κομμάτων - συνδικάτων - δημοκρατίας δεν μπορεί παρά να αποτελεί μια θεωρητική συζήτηση «μέσου βεληνεκούς». Και ως τέτοια δεν μπορεί παρά να στηρίζεται στη μελέτη συγκεκριμένων ιστορικών εμπειριών. Έτσι, το παρόν κείμενο δεν έχει θεωρητικές φιλοδοξίες, ούτε, φυσικά, προτίθεται να συνοψίσει τον θεωρητικό προβληματισμό, που μας προσφέρει η, κυρίως ξένη, βιβλιογραφία. Εκείνο που θα επιχειρήσει να κάνει είναι μέσα από την κριτική παρουσίαση της ελληνικής εμπειρίας να προσφέρει μια χρήσιμη αφετηρία για περαιτέρω συγκριτική μελέτη συμβάλλοντας κατά συνέπεια στις αναγκαίες θεωρητικές αναζητήσεις.

Πιο συγκεκριμένα, εκείνο που θα επιχειρήσω να κάνω στις σελίδες που ακολουθούν είναι να δείξω ότι η εξέλιξη των πολιτικών κομμάτων και του συνδικαλιστικού κινήματος στα χρόνια της Μεταπολίτευσης – έτσι όπως αυτό εκφράζεται κυρίως από τη ΓΣΕΕ – παρουσιάζει σαφείς ομοιότητες. Ομοιότητες τόσο σε ό,τι αφορά τη στρατηγική τους, όσο και το ρόλο τους στη λειτουργία του πολιτικού συστήματος. Με άλλα λόγια και πιο συγκεκριμένα, η βασική υπόθεση εργασίας είναι ότι τα συνδικάτα στην προσπάθειά τους να απαγκιστρωθούν από τον κρατικό και κομματικό έλεγχο, να κατακτήσουν την από καιρό αναγκαία αυτονομία τους και να διευρύνουν τη νομιμοποιητική τους βάση απώλεσαν, όπως ακριβώς και τα κόμματα, ένα μεγάλο μέρος της διεκδικητικής τους ορμής ριζοσπαστικότητας και έγιναν λειτουργικοί παράγοντες του πολιτικού συστήματος.

Πριν περάσουμε στην παρουσίαση της πορείας του συνδικαλιστικού κινήματος, θα δούμε πολύ επιγραμματικά, σχεδόν αφοριστικά, τα χαρακτηριστικά της εξέλιξης του

κομματικού συστήματος. Η δυσανάλογη αναφορά στους δύο θεσμούς έχει να κάνει με το γεγονός ότι οι εξελίξεις του κομματικού συστήματος συνήθως είναι πολύ πιο γνωστές από εκείνες που συντελούνται στο συνδικαλιστικό κίνημα, αφού τα ζητήματα των εργαζομένων υπολείπονται κατά πολύ της δημοσιότητας την οποία απολαμβάνουν τα πολιτικά κόμματα. Οι όποιες μελέτες γι' αυτά, προφανώς με κάποιες φωτεινές εξαιρέσεις, περιχαρακώνονται ιδεολογικά και ουσιαστικά αντιμετωπίζουν το συνδικαλιστικό κίνημα αφοριστικά, στατικά, με προκαταλήψεις, και οδηγούνται στην αγνόηση των συντελούμενων αλλαγών και συχνά σε ιδεοληπτική αποστροφή/απόρριψη κάθε συνδικαλιστικής δράσης.

Το κομματικό σύστημα: Από την κομματοκρατία στα κόμματα του κράτους

Αν δεχθούμε την ορθή για μένα παρατήρηση ότι τα πολιτικά κόμματα λειτουργούν, δρουν και επιδρούν σε τρία διακριτά αν και αλληλοσυνδεόμενα πεδία, το κυβερνητικό, το κοινωνικό και το εσωκομματικό, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις φάσεις ανάπτυξης του κομματικού συστήματος στα τριάντα χρόνια της Μεταπολίτευσης.

1974-1982. Οικοδόμηση της κομματοκρατίας

Τα «νέα» κόμματα αναλαμβάνουν την ευθύνη της μετάβασης στη δημοκρατία. Η έλλειψη θεσμών με νομιμοποίηση ικανή να αναλάβει την «ειδική αυτή αποστολή» επιβάλλει το ιστορικό αυτό καθήκον στα πολιτικά κόμματα. Οι πολιτικές ελίτ, εκείνες που αργότερα θα θρηνούν για την υπέρμετρη «κομματικοποίηση της δημόσιας ζωής», φαίνεται να επιλέγουν τα κόμματα ως το όχημα εκείνο που θα οδηγήσει και θα ελέγξει τις διαδικασίες εκδημοκρατισμού της χώρας. Τα κόμματα υποκαθιστούν ουσιαστικά την ανάπτυξη και λειτουργία άλλων θεσμών (λ.χ. συνδικάτα, κινήματα περί την Τοπική Αυτοδιοίκηση ή περί τον πολιτισμό), οι οποίοι θα μπορούσαν ίσως να συμβάλουν στον εκδημοκρατισμό. Οι θεσμοί όμως αυτοί με δεδομένη τη σχετική πολιτική και κοινωνική ρευστότητα δεν ήταν σε θέση να εγγυηθούν τη συντηρητική «ομαλότητα» της «δημοκρατικής μετάβασης», που είχε προκριθεί και που επιβαλλόταν από την εν γένει φοβία των ελίτ απέναντι στην κοινωνία.

Τα πολιτικά κόμματα, με το ποσοστό που τους αναλογούσε, και παρά τις όποιες πολιτικές και ιδεολογικές τους διαφορές, ανταποκρίθηκαν σε αυτή την «υποχρέωση» με τον αποτελεσματικότερο τρόπο. Έτσι, παρά το γεγονός ότι στραγγάλισαν κάθε προσπάθεια της κοινωνίας να εκφραστεί εκτός του δεδομένου και συντηρητικά ελεγχόμενου πλαισίου, εξασφάλισαν μια αναίμακτη και ασφαλή μετάβαση στη δημοκρατία. Κάτι που επιβεβαιώθηκε με την παγίωση της τελευταίας, η οποία εκτός των άλλων σηματοδοτήθηκε και από την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία.

Η παρουσία και δράση των κομμάτων και στα τρία πεδία της δραστηριότητάς τους ήταν έντονη. Τα κόμματα παραμένουν οι κύριοι, αν όχι οι μόνοι, παράγοντες διαμόρφωσης και διαχείρισης της εξουσίας, με την έντονη παρουσία τους στους μαζικούς χώρους,

αναπτύσσουν τον διεκδικητικό τους ρόλο και στην προσπάθειά τους να εμπεδώσουν την εν γένει δράση τους αναπτύσσουν έντονη εσωκομματική δράση, η οποία με τη σειρά της συμβάλλει στη θεσμοθέτηση και στον εκσυγχρονισμό τους.

1982-1993. Η εμπέδωση και ολοκλήρωση της κομματοκρατίας

Η πλήρης ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ/ΕΕ, ο εξευρωπαϊσμός της ελληνικής ζωής παρά τις όποιες πραγματικές ή εικονικές παλινδρομήσεις και η ηγεμονική παρουσία του ΠΑΣΟΚ στη κυβέρνηση συνοδεύτηκαν τόσο από την ολοκλήρωση του εκσυγχρονισμού των πολιτικών κομμάτων όσο και από την καθολική επιβολή τους σε κάθε όψη της δημόσιας ζωής. Ο κομματισμός στο απόγειό του.

Η κρίση στο τέλος της δεκαετίας του 1980 και τα γεγονότα που επακολούθησαν σήμαναν και το τέλος ή τουλάχιστον την αρχή του τέλους της κομματοκρατίας. Η ελληνική εκδοχή του ιστορικού συμβιβασμού με την κυβέρνηση Τζανετάκη και η κυβέρνηση εθνικής ενότητας, παρά το βραχύβιο χαρακτήρα τους, η ήττα της κυβέρνησης Μητσοτάκη και η επιστροφή του ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση και ιδιαίτερα ο τρόπος που συνέβησαν όλα αυτά, έδειξαν ουσιαστικά πως, σε ό,τι αφορά τα πολιτικά κόμματα και το κομματικό σύστημα, αν και φαινομενικά τίποτα δεν είχε αλλάξει, τίποτε δεν ήταν όπως παλιά.

Κόμματα και κομματικό σύστημα περιορίστηκαν στη λειτουργία τους στο σχηματισμό κυβέρνησης, αλλά μείωναν τη δράση τους τόσο στο κοινωνικό όσο και το εσωκομματικό πεδίο. Το big bang στο χώρο των ΜΜΕ σε συνδυασμό με τα προτάγματα της διαχείρισης του κράτους, όπως αυτά διαμορφώνονταν όλο και περισσότερο από τις διεθνείς επιλογές και υποχρεώσεις της χώρας, αναδείκνυαν νέους τρόπους εκπροσώπησης και διαμεσολάβησης που περιόριζαν ουσιαστικά την κομματική παρουσία στην κοινωνία, κάτι που με τη σειρά του επηρέαζε και την εσωκομματική τους ζωή και δράση. Κόμματα και κομματικό σύστημα, παρά τις προφανείς και αναμενόμενες αδράνειες, γύρισαν σταδιακά αλλά με σαφήνεια την πλάτη τους στην κοινωνία και αναζήτησαν τους όρους αναπαραγωγής τους στο κράτος και τη διαχείρισή του.

1993 - σήμερα. Κόμματα του κράτους. «Διακυβέρνηση» και μετα-κομματική δημοκρατία

Την περίοδο αυτή η κομματική αντιπαράθεση επικεντρώνεται στην «ορθή», αποτελεσματική ή μη διαχείριση των στρατηγικών που επιβάλλονται από το κράτος. Το Μάαστριχ και οι στόχοι της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης αποτελούν την αιχμή της νέας στρατηγικής και την έμπρακτη αλλαγή του υποδείγματος κοινωνικής οργάνωσης.

Σε αυτό το πλαίσιο τα κόμματα εξακολουθούν να αποτελούν τον «σπουδαιότερο παράγοντα των αντιπροσωπευτικών δομών... που μέσα από τις σχέσεις τους με την κοινωνική (τους) βάση συμβάλλουν στη δυνατότητα μιας σταθερής και αποτελεσματικής κυβέρνησης» (Lipset 1960, 51). Όμως, η παρουσία και δράση των κομμάτων στα άλλα πεδία δράσης τους έχει αποδυναμωθεί. Στην κοινωνία, τους μαζικούς χώρους, τα πεδία

κοινωνικής εκπροσώπησης μόνον ως είδωλο του πρόσφατου παρελθόντος μπορεί να θεωρηθεί η παρουσία και δράση των κομμάτων. Ο περίφημος «κοινωνικός διάλογος» γίνεται πλέον κοινός τόπος διαμεσολάβησης και ενσωμάτωσης συμφερόντων, πέρα από κομματικές εντάξεις και τις ιδεολογικοπολιτικές αντιθέσεις που χαρακτηρίζουν το κομματικό σύστημα. Μάλιστα ως αποτέλεσμα αυτού του φαινομένου η εσωκομματική ζωή και δράση όχι μόνον υποβαθμίζονται, αλλά και απονομιμοποιούνται ακόμη περισσότερο. Στο τελευταίο θα πρέπει να πούμε ότι ιδιαίτερο ρόλο έπαιξαν και τα μίντια, τα οποία με ορμή νεοφώτιστου διεκδικούσαν τον αποκλειστικό έλεγχο της δημόσιας σφαίρας και, κατά συνέπεια, αμφισβήτησαν κάθε μορφή συλλογικότητας.

Με λίγα λόγια, τα πολιτικά κόμματα χάνουν εν πολλοίς την ικανότητα πολιτικής εκπροσώπησης και τη δυνατότητα διεύρυνσης του πεδίου της πολιτικής και της δημοκρατίας. Περιορίζονται στις λειτουργίες ενσωμάτωσης, χάνουν την ψυχή τους και γίνονται «κόμματα του κράτους». Οι πόροι της αναπαραγωγής τους προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά πλέον από τη σχέση τους με το κράτος και τη διαχείρισή του και μόνο κατ' επίφασιν από τη σχέση τους με την κοινωνία.

Το συνδικαλιστικό κίνημα μέχρι το 1974

Η περιπετειώδης ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος μέχρι το 1974 ακολούθησε τις περιπέτειες της δημοκρατίας στον τόπο μας και είναι εν πολλοίς γνωστή. Χωρίς να μπορούμε σε λεπτομέρειες, αξίζει να υπενθυμίσουμε επιγραμματικά τα κύρια χαρακτηριστικά που κληροδότησε η προδικτατορική περίοδος στο συνδικαλιστικό κίνημα της Μεταπολίτευσης.

Όπως συμβαίνει και σε άλλους τομείς της δημόσιας ζωής, και σε αντιδιαστολή με τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, η νομιμότητα προηγείται της νομιμοποίησης. Η νομιμότητα αυτή μάλιστα επιβάλλεται από τον παρεμβατικό νομικό θετικισμό του κράτους και σπανίως διαμορφώνεται από την αυτόνομη έκφραση των κοινωνικών δυνάμεων. Το κράτος ανέπτυξε ποικιλότητες μορφές παρέμβασης, κάτι που οδήγησε το συνδικαλιστικό κίνημα στη σχεδόν παντελή απουσία αυτονομίας, στην έλλειψη νομιμοποίησης, και το καταδίκασε σε περιθωριακό παράγοντα του πολιτικού συστήματος.

Μέχρι την πτώση της δικτατορίας, αλλά και για μεγάλο διάστημα μετά, η ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος θύμιζε ξεχαρβαλωμένο εκκρεμές, το οποίο μάταια προσπαθούσε να συγχρονιστεί και να μετρήσει με ακρίβεια το χρόνο μια και η κίνησή του κατά κανόνα περιοριζόταν σε ημιταλαντώσεις προς την κατεύθυνση της κρατικής παρέμβασης και ελέγχου, ενώ σπανίως ολοκλήρωνε την κίνησή του με πλήρη ταλάντευση προς την κατεύθυνση της αυτονομίας. Οι όποιες κινήσεις, μάλιστα, προς την αυτονομία πραγματοποιούνταν μόνον όταν για κάποιο λόγο χαλάρωνε η άνιση δύναμη της κυρίαρχης «ημιταλάντευσης». Με άλλα λόγια, τα άκρα αυτής της άνισης σε συχνότητα και ισχύ ταλάντευσης επιτυγχάνονταν, όπως είναι φυσικό, μόνον όταν για κάποιο λόγο απουσίαζαν πλήρως οι δυνάμεις που συνιστούσαν την αντίθετη ημιταλάντευση (λ.χ. μεταξική δικτατορία και Κατοχή).

1974 - 1981. Από την κυβερνητική παρέμβαση στον κομματισμό

Η περίφημη «τομή» της Μεταπολίτευσης δεν μπορούσε παρά να βρει την έκφρασή της στον εργατικό συνδικαλισμό. Αυτή, όμως, πραγματοποιήθηκε κυρίως ως «τομή-συνέχεια» και όχι ως «τομή-ρήξη», κάτι που χαρακτήρισε άλλωστε και τη γενικότερη μετάβαση στο δημοκρατικό καθεστώς.

Από τη μια, υπάρχουν σαφείς ενδείξεις, που αποτυπώνονται τόσο στο Σύνταγμα του 1975 (άρθρα 22, 23) όσο και στη σπουδή της λεγόμενης «κυβέρνησης εθνικής ενότητας» να καλύψει το οργανωτικό κενό που είχε δημιουργήσει η προ της Μεταπολίτευσης περίοδος: ο ρόλος του συνδικαλιστικού κινήματος δεν μπορούσε να παραμείνει περιθωριακός και αμελητέος στη συγκρότηση του πολιτικού συστήματος. Ενώ, από την άλλη, υπάρχει πληθώρα πολιτικών και νομικών πρωτοβουλιών και παρεμβάσεων, οι οποίες έδειχναν ότι οι μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις και τα κόμματα δεν ήθελαν να αφήσουν τίποτα στην τύχη. Το Ν.Δ. 42/74, το οποίο ανέθετε στους νομάρχες την αντικατάσταση των δευτεροβάθμιων και των τριτοβάθμιων διοικήσεων, το άρθρ. 7 του Ν. 6/75 το οποίο έδινε δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις χουντικές διοικήσεις των συνδικάτων ή ακόμη η ψήφιση του περίφημου «αντεργατικού» Ν. 330/77, καθώς και σειρά άμεσων κομματικών και κυβερνητικών παρεμβάσεων, οι οποίες έφτασαν σε ακραίες μορφές τόσο στην περίπτωση του περίφημου Κινήματος των Εργοστασιακών Σωματείων (1974-1977) όσο και σ' εκείνη που προέκυψε το 1979 μετά την ίδρυση της Ομοσπονδίας Βιομηχανικών Εργατοϋπαλληλικών Σωματείων (ΟΒΕΣ), αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα της κατάστασης και του ρόλου που επιφυλασσόταν στο συνδικαλιστικό κίνημα την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο.

Υπό αυτή την έννοια δεν θα ήταν υπερβολή αν υποστήριζε κανείς ότι την περίοδο αυτή εν πολλοίς έχουμε συνέχιση της προδικατατορικής πρακτικής του κράτους απέναντι στο συνδικαλιστικό κίνημα. Τώρα, όμως, η τελευταία «εμπλουτίζεται» με τις κομματικές προσπάθειες ελέγχου, οι οποίες σηματοδοτούνται από τη δραστηριοποίηση (ΕΣΑΚ, ΑΕΜ) ή/και την ίδρυση των κομματικών-συνδικαλιστικών οργανώσεων (ΠΑΣΚΕ), των οποίων η βασική στρατηγική ήταν η άσκηση αντιπολίτευσης στην από τη Νέα Δημοκρατία ελεγχόμενη διοίκηση της ΓΣΕΕ. Σε αυτή την περίοδο, λοιπόν, η κρατική παρέμβαση και εξάρτηση του συνδικαλιστικού κινήματος στο πνεύμα της εποχής διανθίζεται με εκείνη των κομμάτων και τίθενται τα θεμέλια για την πλήρη κομματικοποίησή του.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες ο εργατικός συνδικαλισμός δεν μπόρεσε να διεκδικήσει την αυτονομία του και να επιτύχει διεύρυνση της νομιμοποιητικής του βάσης, την οποία η δικτατορία είχε συρρικνώσει στο ελάχιστο. Βέβαια, και πάλι στο πλαίσιο του ριζοσπαστικού κλίματος της εποχής, ιδίως προς το τέλος της περιόδου ενόψει της επικείμενης κυβερνητικής αλλαγής, το επίσημο κίνημα καταφέρνει να διατηρήσει το διεκδικητικό του χαρακτήρα (βλ. απεργιακές κινητοποιήσεις με μισθολογικά αιτήματα 1980).

Η δεκαετία του 1980 και η ολοκλήρωση του κομματισμού

Στη δεκαετία του 1980 η ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος φαίνεται να παρακολουθεί τις γενικότερες πολιτικές εξελίξεις και συσχετισμούς στο κομματικό σύστημα. Με την αντικατάσταση της εκλεγμένης διοίκησης της ΓΣΕΕ από το 21ο Συνέδριο (5 Οκτωβρίου 1981), από το οποίο απείχε η Αντιπολίτευση, εγκαινιάζεται η κυριαρχία της ΠΑΣΚΕ. Η προσέλκυση νέων εργαζομένων στο εργοστασιακό κίνημα, το οποίο είχαν υπονομεύσει οι άλλες παρατάξεις της παραδοσιακής Αριστεράς, οι προγραμματικές υποσχέσεις του ΠΑΣΟΚ για εργατικό έλεγχο και αυτοδιαχείριση, η αναγνώριση του συνδικαλιστικού κινήματος ως έναν από τους «τρεις πυλώνες της δημοκρατίας», η υιοθέτηση φιλεργατικών πολιτικών, η ψήφιση του Ν. 1264/82 για τις συνδικαλιστικές ελευθερίες και, τέλος, ο συνήθης καιροσκοπισμός που θέλει τους πολλούς να πηγαίνουν με τον νικητή ίσως αποτελούν μια πειστική ερμηνεία της ηγεμονίας της ΠΑΣΚΕ επί του συνδικαλιστικού κινήματος (Κουκουλές 1997, 65)

Μέχρι το τέλος της πρώτης τετραετίας των κυβερνήσεων Α. Παπανδρέου, οι σχέσεις κομματικού συστήματος και συνδικαλιστικού κινήματος χαρακτηρίζονταν από τον πλήρη εναγκαλισμό του τελευταίου από το πρώτο. Κάτι που επιβεβαίωναν καθημερινά από τη μια η ΠΑΣΚΕ, η οποία παρά τις όποιες ενδοπαραταξιακές τριβές της και την οργανωτική της χαλαρότητα στήριζε τις κυβερνητικές επιλογές, και από την άλλη τις υπόλοιπες μετωπικές συνδικαλιστικές παρατάξεις να τις αντιπολιτεύονται. Η πρακτική αυτή των συνδικαλιστικών οργανώσεων έρχεται κυρίως ως αποτέλεσμα κομματικών επιλογών και δεσμεύσεων και δευτερευόντως αποτελεί προϊόν συνδικαλιστικής λογικής και διεκδικήσεων.

Οι πρώτες αμφισβητήσεις της απόλυτης κομματικοποίησης εμφανίστηκαν με τον Ν. 1365/83 και το διαβόητο άρθρο 4, για να κορυφωθούν με τα μέτρα λιτότητας τον Οκτώβριο του 1985. Η κρίση οδήγησε σε διάσπαση της ΠΑΣΚΕ και στην αποχώρηση των άλλων συνδικαλιστικών παρατάξεων από το 23ο (4-6 Απριλίου 1986) και 24ο (21-25 Οκτωβρίου 1988) Συνέδρια της ΓΣΕΕ. Τα αδιέξοδα αυτού του ιδιότυπου κομματισμού, δηλ. της πλήρους υποταγής του συνδικαλιστικού κινήματος στο κυβερνών κόμμα, σε συνδυασμό με την πολιτική κρίση και την αλλαγή του γενικότερου πολιτικού κλίματος στα τέλη της δεκαετίας του 1980, εξανάγκασαν το ΠΑΣΟΚ να αναθεωρήσει τη στρατηγική του, γεγονός που οδήγησε στη χαλάρωση των κομματικών ευθυγραμμίσεων στο συνδικαλιστικό χώρο, κάτι που έτσι και αλλιώς είχε αμφισβητηθεί εμπράκτως.

Έτσι, το 1989 δεν ήταν σημαντικό μόνο για τα κόμματα και το κομματικό σύστημα αλλά και για τα συνδικάτα, αφού για πρώτη φορά μετά τον Εμφύλιο η ΓΣΕΕ μετά το ιστορικό 25ο Συνέδριό της (15-16 Απριλίου 1989) αποκτά αιρετή διοίκηση στην οποία μάλιστα καμιά παράταξη δεν διαθέτει απόλυτη πλειοψηφία. Ο εναγκαλισμός των κομμάτων με τα συνδικάτα δεν παύει, ούτε φυσικά και η σχέση των συνδικαλιστικών παρατάξεων με τα κόμματα. Όμως είναι πλέον σαφές ότι το συνδικαλιστικό κίνημα έχει αποκτήσει τη σχετική του αυτονομία από αυτά, η οποία αποτυπώνεται και στη λειτουργική συναίνεση σε επίπεδο ηγεσίας, στην οποία τώρα συμμετέχει και η συνδικαλιστική παράταξη της Νέας Δημοκρατίας ΔΑΚΕ.

1990 - σήμερα. Αυτονομία και νομιμοποίηση. Το κόστος

Η δεκαετία του 1990 εγκαινιάστηκε με την ψήφιση του σημαντικού Νόμου 1876/90 για τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις. Ο νόμος αυτός ουσιαστικά καταργούσε τον διαβόητο Ν. 3239/55 και την «παραφωνία» της κυβέρνησης Μητσοτάκη, να μην επιχειρήσει την ανατροπή και τον έλεγχο της διοίκησης της ΓΣΕΕ. Η αυτοκριτική που ρητά ή έμμεσα άσκησαν πολλοί κορυφαίοι συνδικαλιστές όλων των παρατάξεων για την υπερβολική τους εξάρτηση από τα κόμματα οδήγησε σε σημαντικές οργανωτικές και καταστατικές αλλαγές, που περιόρισαν τις δυνατότητες δικαστικών παρεμβάσεων και διευκόλυναν την ομαλοποίηση, η οποία ήδη είχε αρχίσει στο τέλος της προηγούμενης περιόδου (26ο Συνέδριο, 1-2 Δεκεμβρίου 1990).

Τα τελευταία 15 χρόνια οι κατακτήσεις αυτές του συνδικαλιστικού κινήματος φαίνεται να έχουν παγιωθεί. Επί πλέον, η συμμετοχή του σε πληθώρα θεσμών «κοινωνικού διαλόγου» υπογραμμίζει ακόμη περισσότερο το ρεαλισμό που πλέον το χαρακτηρίζει. Οι αναφορές στο «αίσθημα ευθύνης για τις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις» (ΕΓ-ΣΣΕ 1998-9) και η συμμετοχή στο σχεδιασμό πολιτικών που απορρέουν από την από κοινού με τις εργοδοτικές οργανώσεις υλοποίηση «των αναγκαίων αλλαγών, που θα επιβελώνουν και θα αναβαθμίζουν το ρόλο τους στην κοινωνία και την οικονομία, με ουσιαστική συμμετοχή στα όργανα που σχεδιάζουν και εφαρμόζουν την (εκάστοτε) κυβερνητική πολιτική, στα θέματα που τους αφορούν» (ΕΓΣΣΕ 2002-3) ή ακόμη και οι προτάσεις για την υλοποίηση των αποφάσεων του Συμβουλίου της Λισαβόνας (23-24/3/2000) με την έμφαση που δίδεται στην ανταγωνιστικότητα είναι μερικά μόνον χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού του πολιτικού ρεαλισμού.

Ο διεκδικητικός χαρακτήρας του κινήματος φαίνεται πλέον να εκκινά από το «αίσθημα ευθύνης», να τίθεται πάντοτε υπό την αίρεση να συμβάλλει στην υλοποίηση των γενικότερων κυβερνητικών στρατηγικών και ενώ ο αριθμός των προτάσεών του, που εμπεριέχουν ιδεολογικές αιχμές, είναι πλέον αντιστρόφως ανάλογος με εκείνον που στηρίζεται σε συγκεκριμένες τεχνοκρατικές μελέτες με επιστημονική τεκμηρίωση.

Η εξέλιξη αυτή του συνδικαλιστικού κινήματος, που πλέον συμβαδίζει με τον κρατικό προσανατολισμό του κομματικού συστήματος, αναμφίβολα, από τη μια, του έχει εξασφαλίσει μεγάλη αυτονομία από τα κόμματα και το κράτος, τη διεύρυνση της νομιμοποιητικής του βάσης και έχει αναβαθμίσει το ρόλο του στη λειτουργία του πολιτικού συστήματος, από την άλλη, όμως, έχει περιορίσει το βεληνεκές της διεκδικητικής του ατζέντας. Βέβαια, εδώ θα πρέπει να πούμε ότι χάρη στη δραστηριότητα του Ινστιτούτου Εργασίας - ΓΣΕΕ, το συνδικαλιστικό κίνημα έχει αποκτήσει ένα σημαντικό και πάντα απαραίτητο επιστημονικό / τεχνοκρατικό κεφάλαιο που προέρχεται τόσο από την προσπάθεια επιστημονικής τεκμηρίωσης όσο και από τη σημαντική παρουσία στον τομέα της επιμόρφωσης εργαζομένων και ανέργων.

Παρά τις προφανείς παραλληλίες που, κατά την γνώμη μου, μπορεί εύκολα να διαπιστώσει κανείς, ακόμη και από την παραπάνω σύντομη αναφορά, οι προοπτικές του συνδικαλιστικού κινήματος και του κομματικού συστήματος δεν ταυτίζονται αναγκαστικά.

Ενώ ο προσανατολισμός των πολιτικών κομμάτων προς την κοινωνία και η απομάκρυνσή τους από τη διαχειριστική λογική του κράτους εξαρτάται κυρίως από τη δική τους πολιτική επιλογή, η αντίστοιχη ανάγκη για αναβάθμιση του διεκδικητικού περιεχομένου του συνδικαλιστικού κινήματος είναι ζήτημα επιβίωσής του, κάτι που ήδη φαίνεται και συνειδητοποιεί η ηγεσία του. Οι θεαματικές κινητοποιήσεις γύρω από το Ασφαλιστικό το 2001, οι κινητοποιήσεις κατά τον πρόσφατο εορτασμό της Πρωτομαγιάς και η ακαριαία αντίδρασή του στη διαβόητη έκθεση ΚΕΠΕ/ υπουργείου Ανάπτυξης (16 Μαΐου 2005) ουσιαστικά δεν υπογραμμίζουν μόνον την αυτονομία του κινήματος από το κράτος και τα κόμματα, αλλά και το γεγονός ότι δεν έχει κόψει, και ίσως δεν είναι δυνατόν, την επαφή του με τα συμφέροντα του κόσμου της εργασίας. Ίσως η διαπίστωση αυτή οδηγεί όσους έτσι κι αλλιώς ήταν επιφυλακτικοί ή καχύποπτοι να απορούν «αν τα συνδικάτα εκφράζουν την κοινωνία;» ή να θέτουν την προοπτική επιβίωσής τους υπό την προϋπόθεση περαιτέρω απομάκρυνσής τους από τα κόμματα και την κεντρική πολιτική σκηνή (Ν. Μουζέλης 2006). Σε κάθε περίπτωση, καταλήγοντας, δεν θα αποτελούσε μεγάλο ρίσκο η πρόβλεψη ότι στο βαθμό που τα κόμματα θα εξακολουθήσουν να κινούνται στον αστερισμό του κράτους, τα συνδικάτα όλο και περισσότερο θα αναδεικνύονται αντικειμενικά ως σημαντικοί πόλοι αντίστασης στην ισοπέδωση δικαιωμάτων και, εν τέλει, προάσπισης της δημοκρατίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αποστολίδης, Λ. (1985), *Συνδικάτα και σοσιαλιστικός μετασχηματισμός*, Αθήνα, εκδ. Αιχμή.
- Βαμβακάς, Β. (2006), *Εκλογές και επικοινωνία στη Μεταπολίτευση. Πολιτικότητα και θέαμα*, Αθήνα, εκδ. Σαββάλας.
- Βιτσιλάκη, Χ. και Μεταξάς, Μπ. (1984), «Το βιομηχανικό εργοστασιακό κίνημα: Αντιλήψεις και πρακτικές της ηγεσίας» στο *Κοινωνικές Τάξεις και Οικονομική Ανάπτυξη στην Μεσόγειο*, Αθήνα, εκδ. Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, τόμ. α', σσ. 57-74.
- Γιάννος, Β. (1994), *Το συνδικαλιστικό κίνημα μετά τη Μεταπολίτευση*, Αθήνα, Ιδιωτική έκδοση.
- Ζαμπαρούκου, Σ. (1996), «Συνδικαλιστικό κίνημα και κρατικός παρεμβατισμός στη μεταπολιτευτική Ελλάδα: Μια συγκριτική προσέγγιση» στο Λυριντζής Χ.-Νικολακόπουλος Η.-Σωτηρόπουλος Δ. (επιμ.), *Κοινωνία και πολιτική: Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας*, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο-Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, σσ. 91-118.
- Ζαμπαρούκου, Σ. (1997), *Κράτος και εργατικός συνδικαλισμός στην Ελλάδα, 1936-90: Μια συγκριτική προσέγγιση*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Κατσανέβας, Θεόδ. (1994), *Το σύγχρονο συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα*, Αθήνα, εκδ. Νέα Σύνορα - Α.Α.Λιβάνη.
- Κουκουλές, Γ. και Β. Τζανετάκος (1986), *Συνδικαλιστικό κίνημα 1981-1986: Η μεγάλη ευκαιρία που χάθηκε*. Αθήνα, εκδ. Οδυσσεάς.
- Κουκουλές, Γ. (1997), «Αναδρομή σ' ένα αμφιλεγόμενο παρελθόν», στο Κ. Κασιμάτη (επιμ.), *Το Ελληνικό Συνδικαλιστικό Κίνημα στο τέλος του 20ού αιώνα*, Αθήνα, εκδ. Gutenberg, σσ. 25-84.

- Κουκουλές, Γ. (1998), «Συλλογικές εργασιακές σχέσεις», στο Πετρινιώτη Ξ. και Κουκουλές Γ. (επιμ.), *Επετηρίδα Εργασίας 1998*, Αθήνα, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου.
- Κουμανταράκη, Α. (2001), «Το συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα μετά την μεταπολίτευση», *Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων*, τεύχ. 22, Απρίλιος, σσ. 4-10.
- Κράουτς, Κ. (2006), *Μεταδημοκρατία*, Αθήνα, εκδ. Εκκρεμές.
- Lipset, M. S. (1960), «Party System and the Representation of Social Groups», *Archives of European Sociology*, I. Επίσης και στο R. Bendix (επιμ.), *State and Society*, Berkley, University of California Press, 1973.
- Lipset, S.M., Trow, M.A. and J.S. Coleman (1972), «Democracy and Oligarchy in Trade Unions» στο McCarthy W.E.J. (επιμ.), *Trade Unions: Selected Readings*, Harmondsworth, Penguin Books Ltd., σσ. 155-171.
- Μαυρίδης, Σ. (2000), «Το συνδικαλιστικό κίνημα των ΔΕΚΟ και η κρίση της δημόσιας επιχείρησης στην Ελλάδα» στο *Δομές και σχέσεις εξουσίας στη σημερινή Ελλάδα*, Πρακτικά 7ου Επιστημονικού Συνεδρίου. Αθήνα, έκδ. Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα, σσ. 838-849.
- Μαυρογορδάτος, Γ. (1988), *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη: Οι επαγγελματικές οργανώσεις στην Ελλάδα*. Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας.
- Μαυρογορδάτος, Γ. (2001), *Ομάδες πίεσης και δημοκρατία*. Αθήνα, εκδ. Πατάκη.
- Morlino, L. (1998), *Democracy between Consolidation and Crisis: Parties, Groups and Citizens in Southern Europe*. Oxford, Oxford University Press.
- Μοσχονάς, Α. (2003), *Ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα και ευρωπαϊκή ολοκλήρωση*. Αθήνα, εκδ. Τυπωθήτω-ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ
- Μουζέλης, Ν. (2006), «Εκφράζουν τα συνδικάτα την κοινωνία», *Το Βήμα*, 8 Οκτωβρίου.
- Παλαιολόγος, Ν. (1991), *Συνδικάτα και Μισθωτοί Εργαζόμενοι: Το Πρόβλημα της Συγκρότησης και Εκπροσώπησης των Μισθωτών από τα Ελληνικά Συνδικάτα* (πολυγραφημένη διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο)
- Παλαιολόγος, Ν. (2002), «Από την παράδοση ... στην ανάγκη για μεταρρύθμιση: Κριτικές σκέψεις πάνω στη δομή και τη λειτουργία του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος», *Εργασία 2002*, Αθήνα, έκδ. Ινστιτούτου Αστικού Περιβάλλοντος και Ανθρωπίνου Δυναμικού του Παντείου Πανεπιστημίου
- Ραυτόπουλος, Γ. Απ. (1999), *Αύριο: μια αλληλέγγυα κοινωνία*, Αθήνα, εκδ. Νέα Σύνορα - Α.Α. Λιβάνη,
- Σακελλαρόπουλος, Σπ. (2001), *Η Ελλάδα στη μεταπολίτευση: Πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις 1974-1988*, Αθήνα, Εκδ. Α.Α.Λιβάνη
- Slopp, H. (1996), *Between Bargaining and Politics: An Introduction to European Labor Relations*. Westport, CT, Praeger Publishers
- Σπουρδαλάκης, Μ. (επιμ.), *ΠΑΣΟΚ: Κόμμα-κράτος-κοινωνία*, Αθήνα, εκδ. Πατάκης.
- Τζεκίνης, Χρ. (1987), *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα. 1870-1987*, Αθήνα, εκδ. Γαλιλαίος.
- Τσακίρης, Θ. (2004), «Κράτος-κόμμα-συνδικάτο 1980-2001: Μεταξύ ενσωμάτωσης και αμφισβήτησης» στο *Κοινωνική Αλλαγή στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Πρακτικά 9ου Επιστημονικού Συνεδρίου. Αθήνα, έκδ. Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα, σσ. 177-240.
- Ware, A. (1997), *Political Parties and Party Systems*, Oxford, Oxford University Press.